

K úlohám a postaveniu svätcov v laických rytierskych rádoch a záslužných vyznamenaniach

Igor Graus

GRAUS, Igor: *About the Functions and Places of the Saints in the Lay Orders of the Knighthood and Orders of Merit*. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos, 2006, p. 39-52.

Author particularly examines the functions and place of the saints in the lay orders of knighthood in relationship with official names of the individual knightly companies and explores the connections of the saints in the statutes of these companies. Awards in the form of the monarchical orders, dynastic orders and orders of merit (which were established from the breakthrough of the 17. and 18. centuries) were no longer the knightly corporations but only the subserves as institut for granting of the formal honours. Even though they assumed numerous fancy from their predecessors but those relicts were not functional. Chivalric traditions and traditional relationships with the heavenly patrons are alive until the present days in the private orders of the former monarchical families and in the orders of some european monarchies.

KEYWORDS: Faleristic, Orders of Knighthood and of Merit, Saints

„Filip, z Božej milosti vojvoda z Burgundska, Lotrinska, Brabantu a Limburgu, gróf z Flandier, Artois, Burgundska, palatín z Henegavska, Holandu, Zelandu a Namuru, markgróf svätej ríše rímskej, pán z Frízska, Salinsu a Mechelenu, dávame na známost' všetkým prítomným a budúcim, že z najväčšej a úplnej lásky, ktorú prechováваме k urodzenému stavu a k rytierstvu, ktoré si prajeme z najvrúcnejšej a mimoriadnej náklonnosti povzniesť a povýšiť, pre pravú katolícku vieru, postavenie našej matky svätej Cirkvi a pre pokoj a rozkvet verejných záležitostí, ktoré chceme tak veľmi ako je to len možné brániť, chrániť a udržiavať, ku sláve a chvále nášeho všemocného Stvoriteľa a Spasiteľa, k pocte slávnej Panny Márie a na počtu pána svätého Ondreja, slávneho apoštola a martýra, na zvelebenie viery a svätej Cirkvi a na podporu cností a dobrých mravov, v desiatom dni mesiaca januára roku nášeho Pána tisíc štyristo dvadsaťdeväť,¹ ktorý bol dňom slávnosti sobáša nás a našej naj-

¹ V texte stanov je uvedený dátum podľa starého francúzskeho - burgundského kalendára, podľa ktorého sa nový rok začínal Veľkou nocou. Po prevedení dátumu do súčasného kalendára ide o rok 1430. MICHAL, Zdeňek: Kdy byl založen řád Zlatého rouna? Heraldika 3, 1970, č. 3, s. 34-37.

drahšej a najmilovanejšej spoločníčky Alžbety sme v našom meste Brugách zriadili, vytvorili a usporiadali a prostredníctvom tejto listiny zriaďujeme, vytvárame a usporiadávame jeden rád a bratstvo rytierov alebo milú spoločnosť istého počtu rytierov, ktorú chceme nazývať rádom Zlatého rúna a to v podobe, za podmienok, ustanovení, spôsobov a článkov, ktoré nasledujú.“²

Úvodné slová preambuly jedného z typických predstaviteľov laických rytierskych rádov (v tomto prípade vôbec nie je podstatné, že išlo o burgundský rád Zlatého rúna, jeden z najznámejších, najpopulárnejších a najvýznamnejších svetských rytierskych združení tohto typu vôbec) explicitne vyjadrujú pohnútky zakladateľa rádu pre jeho založenie, ako aj ciele a zmysel samotnej existencie uvedeného rytierskeho združenia. Je však zaujímavé a pre laické rytierske rády príznačné, že uvedené slová ak aj neboli celkom nepravdivé, neodrážali skutočné zakladateľove politické ciele a pohnútky.³ Je potrebné zdôrazniť, že laické rytierske rády vo všeobecnosti neboli profánnymi nástupcami duchovno – rytierskych rádov a nemali s nimi ani totožné ciele. Nevznikali z idealistických pohnútok, pretože boli predovšetkým politickými združeniami, nástrojmi integrácie šľachty na spôsob exkluzívnych politických klubov s výrazne limitovaným počtom členov, ktorí boli vzájomne spätí záväznými pravidlami v písomnej podobe vo forme stanov. Tieto boli potvrdené prisahou vernosti a podpory voči vodcovi rádu ako aj voči všetkým členom rádu navzájom. Prvoradým cieľom jednotlivých zakladateľov rádov teda neboli žiadne vznešené rytierske idey v duchu tradícií rytierov Okrúhleho stola, ale zisk spojencov, konsolidácia politickej moci, hľadanie a zaistiťovanie diplomatického spojenectva, podpora a udržanie právneho a sociálneho statusu a privilégií. Rytierske reminiscencie spolu so všeobecne formulovanými kresťanskými cieľmi (obrana kresťanskej viery, ochrana vdov a sirôt) sa do stanov jednotlivých rádov dostávali až v druhom pláne, a to zrejme na vyváženie čisto pragmatických zámerov, kvôli ktorým sa zakladali ako aj na zvýšenie formálnej exkluzivity týchto združení.⁴ Uvedená frazeológia sa stala štandardnou súčasťou všetkých laických rytierskych rádov a jej relikty sa objavovali dokonca ešte aj u vyznamenaní 18. storočia. Rády zároveň predstavovali akési špecifické vyznamenania elity vo vnútri elity⁵ a je len príznačné, že v historicky mladšom období sa z organizácií transformovali na záslužné vyznamenania.

Pri konštituovaní ich formálnej podoby sa zakladatelia rádov (ktorými boli panovníci alebo vládnuce kniežatá) voľne inšpirovali organizačnými formami a do istej miery aj symbolikou duchovno – rytierskych rádov. Stredoveké laické rytierske rády pritom predstavovali iba jeden segment zo širokého diapazónu rytierskych združení, ale spomedzi nich boli najokázalejšími a najprestížnejšími.⁶

Najstaršie nepriame zmienky o možnej existencii laických rytierskych rádov

² Text stanov publikovaný in: LEIBNITZ, G.G.: Mantissa codicis juris gentum diplomatici continens statuta magnorum ordinum regionum... Hannoverae 1700, s. 17-39.

³ Rád vznikol ako politická protiváha anglického rádu svätého Juraja alebo Podväzku z roku 1349.

⁴ KEEN, Maurice: Chivalry. Yale University Press, New Heaven and London 1984, s. 190.

⁵ ENGLISCH, Ernst - VOCELKA, Karl: Das europäische Rittertum des Hoch - und Spätmittelalters. Lebensform, Aufstieg und Krise einer Elite. In: Die Ritter. Burgenländische Landesausstellung 1990 in Burg Güssing. Burgenländische Forschungen Sonderband VIII. Eisenstadt 1990, s. 26.

⁶ Podrobnejšie napríklad in: GRAUS, I.: Laické rytierske rády v Uhorsku 14. - 20. storočia. (Stav a perspektívy výskumu.) Vojenská história 3, 1999, č. 2, s. 3-27.

pochádzajú z konca 13. storočia. Už uznesenia cirkevných koncilov vo Valencii z roku 1248 a v Avignone z roku 1281 zakazovali zakladanie a ďalšiu činnosť rôznych sprisahanactiev, zväzov, spoločností a spolubratstiev miest, hradov, šľachticov, mešťanov a iných osôb žijúcich v mestách a hradoch, a to ako duchovných, tak aj svetských.⁷ Oproti tomu uznesenie avignonského koncilu z 18. júna 1326 zakazovalo zakladanie čisto šľachtických rytierskych spoločností v juho-francúzskych cirkevných provinciách Arles, Aix a Embrun. Predmetom zákazu pod hrozbou exkomunikácie bolo stretávanie sa rytierov na vopred určených miestach a na zasadaniach, na ktorých si spomedzi seba volili vodcov, prisahali im vernosť, poslušnosť a vzájomnú podporu ako aj pomoc všetkých členov navzájom. Koncil zakázal aj obliekanie rytierov do jednotných odevov a nosenie jednotných insígnií spoločností.⁸ Pretože koncil riešil problematiku rytierskych spoločností alebo laických rytierskych rádov iba vo všeobecnej rovine, zatiaľ najstarším priamym svedectvom o existencii konkrétneho rádu zostáva zakladajúca listina uhorskej bratskej milície svätého Juraja z roku 1326.⁹ Z historicky mladšieho obdobia pochádza veľké množstvo písomných prameňov o jednotlivých laických rytierskych rádoch, ktoré sa vo všetkých európskych krajinách zakladali prakticky až do polovice 16. storočia, kedy sa proces ich zakladania výrazne spomalil, došlo k zániku početných rádov a počet aktívnych rádov sa do veľkej miery ustálil.

Hoci laické rytierske rády povrchne imitovali duchovno – rytierske rády, osobný život rytierov neupravovala žiadna regula a vzhľadom na svetský charakter účelových politických spojenectiev laickej šľachty boli ich religiózne väzby omnoho menšie a menej výrazné, aj keď sa v nich prejavoval kult laickej zbožnosti. Spojenie laických rytierov s duchovnou sférou sa pritom odohrávalo vo viacerých rovinách. Väzby na duchovnú sféru sa objavovali už prostredníctvom ich samotných pomenovaní a tiež (ako sme si už ukázali na príklade rádu Zlatého rúna) dostávali pomerne veľký priestor v úvodnej časti zakladajúcich listín rádov. Stanovy rádov však pritom neupravovali len vzájomné vzťahy rytierov, ich formálny vzhľad a rôzne organizačné záležitosti, ale priestor poskytovali aj definovaniu tých spoločných aktivít rytierov a iných povinností, ktoré mali religiózny charakter.

Najlepšiu príležitosť pre verejnú proklamáciu kresťanských pohnútok a cieľov rádov ponúkalo samotné pomenovanie týchto rytierskych spoločností a bolo by iba prirodzené, keby sa konštituovali v intenciách modifikácií základnej sémantickej schémy duchovno – rytierskych rádov so silnou väzbou na jedného zo svätcov. Je však zaujímavé, že zakladatelia laických rytierskych rádov v snahe odlíšiť sa od duchovno – rytierskych rádov pre pomenovanie svojich spoločností vyberali motívy výrazne svetského charakteru a svoju spätosť s duchovným patrónom rádu, čiže s konkrétnym svätcom, vo svojom pomenovaní vyjadrili doslova iba v ojedinelých prípadoch, pričom však väzba na svätca tvorila iba prvú časť pomenovania a druhou

⁷ HEYDENREICH, B.: Ritterorden und Rittergesellschaften. Ihre Entwicklung vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit. Ein Beitrag zur Phaleristik. Inaugural – Dissertation, Julius – Maximilians Universität zu Würzburg 1960, s. 24.

⁸ De societatibus, colligationibus et coniunctionibus, quas confratrias appellant, radicibus extirpandis. Concilium Avenionense a trium provinciarum praesulibus celebratum in monasterio S. Ruffi, 18. jun. Ann. Dom. MCCCXXVI., článok XXXVII. In: MANSI, J.D.: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Tomus XXV. Venetis 1782, s. 763-764.

⁹ Magyar országos levéltár Budapest, DL 40483.

bol symbol svetského charakteru. Z kategórie panovníckych rádov, čiže spomedzi najvýznamnejšej skupiny laických rytierskych rádov¹⁰ sa k osobe svätca v oficiálnom pomenovaní spoločnosti rytierov až do 15. storočia priklonilo doslova iba niekoľko rádov: už spomínaná uhorská bratská milícia svätého Juraja z roku 1326, anglická spoločnosť rytierov svätého Juraja alebo Podväzku z roku 1349, francúzska spoločnosť Našej Panej zo vznešeného domu alebo spoločnosť Hviezdy z roku 1344, talianska spoločnosť Svätého Ducha Pravej túžby alebo Uzla z roku 1352 a aragónske združenie rytierov svätého Juraja z roku 1371. Až v roku 1469 bol založený francúzsky rád svätého Michala archanjela a v roku 1518 sa pôvodne savojský rád Náhrdelníka z roku 1364 transformoval na rád Zvestovania Našej Panej. Spomedzi stovky laických rytierskych združení najrôznejšieho charakteru z nemeckého prostredia z obdobia od roku 1331 do roku 1517 väzbu na konkrétneho svätca vo svojom pomenovaní vyjadriť iba dvadsať spoločností vrátane jedného spolku striedmosti a viacerých združení, ktoré však pri najlepšej vôli nemožno klasifikovať ako skutočné rytierske rády, ale len ako turnajové alebo obranné spojenectvá šľachty.¹¹ V tejto súvislosti je nápadný ešte jeden jav – všeobecný trend rády označovať iným pojmom než slovom „ordo“, a to najčastejšie ako spoločnosti alebo združenia.

Cielené zrieknutie sa priamych verbálnych väzieb na duchovno – rytierske rády ako aj vylúčenie svätcov z ich pomenovaní však vôbec neznamenalo zrušenie pevných väzieb na týchto svätcov v stanovách rádov. Prihlásenie sa k ich kultu sa štandardne objavovalo v preambulách stanov, kde sa aj viac či menej formálne definovali aj jednotlivé zbožné ciele rádov. Osoba konkrétneho svätca (alebo viacerých svätcov) sa potom objavovala aj v tých častiach stanov, ktoré pojednávali o nebeskom patrónovi rádu a spôsoboch jeho uctievania. Deň sviatku rádového patróna sa pritom stával aj oficiálnym sviatkom, prípadne jedným z viacerých sviatkov samotného rádu. S týmto dňom sa spájali aj spoločné aktivity členov rádu, čiže spoločná účasť na bohoslužbách a na kapitulnom zasadaní rytierov, prijímanie a vylúčovanie členov, alebo účasť na zádušnej omši za zosnulých členov rádu a iných liturgických obradoch. Z uvedených dôvodov zakladatelia rádov svoje rytierske združenia okrem výlučne svetskej administratívnej zložky v podobe kancelára, herolda, zapisovateľa alebo aj ďalších úradníkov vybavili aj funkciou rádového preláta, či dokonca celým kňazským zborom, ktorý zaistoval duchovné potreby členov rádu vo väzbe na kult svätca v úlohe patróna rádu. Pre tento účel mali mnohé rády vyhradené alebo aspoň určené svätostánky.

Je zaujímavé, že napriek početným presne stanoveným povinnostiam duchovného charakteru, ktoré stanovy jednotlivých rádov ukladali rytierom, samotnej osobe duchovného patróna rádu tieto základné dokumenty príliš mnoho pozornosti nevenovali. V prípade veľkého počtu menej významných rádov predovšetkým z nemeckej jazykovej oblasti dokonca v stanovách rádov chýbajú akékoľvek zmienky o patrónoch rádov ako takých. Napríklad zakladateľ uhorskej bratskej milície svätého Juraja z roku 1326 určil povinnosť v deň sviatku svätého Juraja držať pôst

¹⁰ K členeniu rytierskych združení pozri BOULTON, D'A. J.D.: *The Monarchical Orders of Knighthood in later medieval Europe 1325-1520*. Boydell Press, Woodbridge 2000, s. 541-546.

¹¹ K jednotlivým rytierskym spoločnostiam in: KRUSE, H. - PARAVICINI, W. - RANFT, A. (ed.): *Ritterorden und Adelsgesellschaften im spätmittelalterlichen Deutschland. Ein systematisches Verzeichnis*. Frankfurt 1991.

a zúčastniť sa na spoločnej bohoslužbe venovanej tomuto svätcovi. V prípade, že by sa z veľmi vážnych dôvodov nemohli na omši zúčastniť, boli za seba povinní poslať zástupcov. Každý piatok sa mali pred raňajkami zúčastniť omše, po celý deň mali vystupovať „so smutným výrazom v tvári“, pre blaho svojho rádu sa mali pomodliť 10 Otčenášov a 10 Zdravas Márií, kostolu mali venovať milodar a v prípade, ak si neobliekli čiernu kutňu, boli povinní držať pôst o chlebe a vode. Oproti tomu v nedeľu sa mali tváriť šťastne a veselo. Každodenne boli povinní pred obedom pomodliť sa ľubovoľný počet modlitieb k pocte Panny Márie a po obede zas jeden Otčenáš, jeden Zdravas Mária a samostatnú modlitbu pre svätého Juraja. Po skončení obeda mali venovať zvyšky potravy chudobným spolu s milodarom. Týmto sa končí stručný výpočet všetkých povinností duchovného charakteru a stanovy sa ďalej podrobne zaoberajú organizačnými záležitosťami a to predovšetkým stanovením podmienok lojálneho správania sa jednotlivých rytierov voči sebe navzájom a najmä voči panovníkovi. Stanovy pritom vôbec neobsahujú jedinú zmienku o duchovnom patrónovi rádu.¹² Jeho identita sa dá určiť iba na základe pomenovania rádu a osobitných modlitieb k tomuto svätcovi.

Takmer žiadne duchovné povinnosti s výnimkou celebrovania omši za neúčast na pohreboch rytierov, za nenosenie čierneho odevu a insígnií obsahujú stanovy uhorského Dračieho rádu z roku 1408. Chýba aj definovanie patróna rádu - v široko koncipovanej preambule sa v súvislosti so symbolikou draka uvádza Ježiš Kristus, svätý Juraj a svätá Margaréta.¹³ Charakter textu s absenciou akýchkoľvek organizačných záležitostí, ktorý sa výrazne odlišuje od stanov iných laických rytierskych rádov, zreteľne potvrdzuje politickú účelovosť uhorského rytierskeho združenia. Zmenu nepriniesol ani doplnok stanov rádu z roku 1433, pretože v podstate len stručne rekapituloval sumár povinností z roku 1408.¹⁴

Oproti tomu podrobné väzby sa svätcov vo funkcii patrónov rádov obsahujú napríklad stanovy neapolského rádu Lode z roku 1381, ktoré odrážajú silnú väzbu na svätú Trojicu,¹⁵ alebo savojský rád Náhrdelníka z roku 1364, ktorého patrónom sa stala Panna Mária. Kult 50 radostí sa zdôrazňuje stanovením počtu rytierov na 50, ďalej povinnosťou denného celebrovania 50 omši prostredníctvom 50 kňazov, ako aj vlastná kaplnka rádu.¹⁶ Napriek tomu sa však kult až do roku 1518 vôbec neprejavoval vo výbere insígnie.

Vlastnú kaplnku zasvätenú patrónovi rádu, ktorá bola bol zároveň duchovným sídlom rádu, mal napríklad aj francúzsky rád Hviezdy z roku 1344, savojský rád Náhrdelníka z roku 1364, bretónsky rád Hranostaja z roku 1465, klevský rád svätého Antona z roku 1420, alebo anžuovský rád Polmesiaca z roku 1448. Oproti tomu už zmieňovaný burgundský rád Zlatého rúna síce mal svoje duchovné sídlo v Svätej kaplnke v Dijone, táto však neniesla patrocínium patróna rádu, Svätého

¹² Magyar országos levéltár Budapest, DL 40483.

¹³ Magyar országos levéltár Budapest, DL 9470.

¹⁴ Text stanov publikovaný in: FRANKNÓI, V.: Genealogiai és heraldikai közlemények a vatikáni levéltárból. TURUL 11/1893, s. 1-8.

¹⁵ Stanovy rádu Lode publikované in: BOULTON, D'A. J. D.: The Middle French Statutes of the Monarchical Order of the Ship (Naples, 1381). A Critical Edition with introduction and Notes. In: Medieval Studies Vol. XLVII/1985, Pontifical institute of medieval studies, Toronto 1985, s. 200-215.

¹⁶ BOULTON, D'A. J. D.: The Monarchical Orders... c.d., s. 261.

Ondreja, ale bola zasvätená Panne Márii a svätému Jánovi Evanjelistovi.¹⁷

Samotný proces výberu patróna pritom celkom závisel od ľubovôle zakladateľa rádu a bol ovplyvnený jeho osobným vzťahom voči nemu. Patrónmi rádov sa síce stávali svätci v pozícii osobných patrónov alebo patrónov krajiny, ale najčastejšie išlo o patrónov rytierstva ako takého. Je zaujímavé, že jednotlivé rytierske rády pritom neboli zasvätené len rytierskym svätcom ako by sa dalo očakávať, ale aj svätcom, u ktorých by sme rytierske či vojenské paralely hľadali márne, vrátane žien. Prvoradými rytierskymi svätcami boli svätý Juraj a svätý Michal Archanjel. Boju s drakom sa však venovalo až okolo 30 ďalších svätcov a navyše patrónom rytiera, čiže kresťanského bojovníka, sa mohol stať každý svätec, ktorý akýmkoľvek spôsobom, a to nielen so zbraňou v ruke, bojoval za Boha a vieru.¹⁸ Patrónom rádu sa pritom nestával iba jediný svätec, ale aj viacerí. Napríklad patrónmi falckého rádu Osla z roku 1387 bola Panna Mária, Svätá Katarína, Svätý Krištof a Svätý Juraj.¹⁹ Oproti tomu ríšskonemecký rád Spony z roku 1392 mal až päť patrónov - Pannu Máriu, Svätého Jakuba, Svätého Juraja, Svätého Leopolda a Svätého Eucharía.²⁰ Päť patrónov mal aj fuldský rád Svätého Simplicia z roku 1492, a to samotného Boha, ďalej Pannu Máriu, Svätého Bonifáca, Svätého Simplicia a Svätého Faustína.²¹

Veľmi zaujímavý dôvod pre voľbu svätca môžeme nájsť v prípade francúzskeho rádu Hviezdy z roku 1344. Pôvodným zámerom jeho zakladateľa, vojvodu a neskoršieho francúzskeho kráľa Jána II. Dobrého bola väzba rádu na Svätého Juraja, ale pretože tohto svätca si za patróna rádu svätého Juraja alebo Podväzku v roku 1349 vybral jeho anglický protivník Eduard III., nakoniec sa rozhodol pre Pannu Máriu.²²

Na rozdiel od stanov jednotlivých rádov, ich insígnie nielen že takmer vôbec neobsahujú poukazy na konkrétnych svätcov, ale dokonca ani na duchovnú sféru vo všeobecnosti. Zakladatelia laických rytierskych rádov sa globálne vyhýbali znameniu kríža (snád s cieľom odlíšiť svoje rády od duchovno - rytierskych rádov), ako aj zobrazovaniu svätých patrónov svojich rádov. Celkom ojedinele sa znamenia kríža objavujú v insígniách aragónskeho rádu svätého Juraja z roku 1371, anglického rádu rytierov Svätého Juraja alebo Podväzku z roku 1349 alebo uhorského Dračieho rádu z roku 1408. Formálna kristianizácia insígnií jednotlivých rádov sa objavuje až od polovice 15. storočia. Postava svätca sa od tohto obdobia aplikovala v insígniách nemeckého rádu Svätého Huberta (1444), dánskeho rádu Slona (1457), aragónskeho rádu Štoly a Vázy (po roku 1460), francúzskeho rádu Svätého Michala (1469), škótskeho rádu Svätého Ondreja (1470), anglického rádu Podväzku (po roku 1500) a savojského rádu Zvestovania (po roku 1518).²³ Z významných rádov, ktoré

¹⁷ DE GRUBEN, F.: Les chapitres de la Toison d' Or á l' epoque bourguignonne (1430-1477). *Mediaevalia Lovaniensia - Series I., Volume XXIII.*, Leuven 1997 s. 59.

¹⁸ ENGLISH, Ernst - VOCELKA, Karl: Ritterfrömmigkeit und Ritterheilige. In: *Die Ritter...* c.d., s. 55-56.

¹⁹ KRUSE, H. - PARAVICINI, W. - RANFT, A. (ed.): *Ritterorden ...* c.d., s. 131.

²⁰ Tamže, s. 159.

²¹ Tamže, s. 455.

²² BOULTON, D'A.J.D.: *The Monarchical Orders...* c.d., s. 189.

²³ BOULTON, D'A.J.D.: Belts, Brooches, Collars and Crosses: The Development of the Insignia of the Monarchical Orders of Knighthood, 1325-1693. *Heraldry in Canada* 21/1987, No.5, s. 29.

boli aktívne na konci 16. storočia, sa uvedená zmena insígnií nedotkla iba pôvodne burgundského rádu Zlatého rúna. Ani jeho insígnie sa však nevyhli procesu kristianizácie v ideovej rovine.

Zakladateľ rádu, burgundský vojvoda Filip Dobrý sa podľa svedectiev dobových kronikárov pri výbere motívu pre insígniu inšpiroval antickým príbehom o Jásonovi a argonautoch. Tento príbeh podobne ako iné antické báje bol v prostredí burgundského panovníckeho dvora mimoriadne živý už za života jeho predkov, o čom svedčí napríklad aj séria tapisérií s tematikou argonautov, realizovaná už v roku 1393.²⁴ Antické reminiscencie v rode burgundských vojvodov boli aktuálne ešte aj iným spôsobom. V tragickej bitke pri Nikopoli v roku 1396 otec zakladateľa rádu, vojvoda Ján Nebojácny, padol do tureckého zajatia a domov sa mu podarilo vrátiť až po zaplatení obrovského výkupného 200 000 zlatých až o dva roky neskôr.²⁵ Svoje zajatie pritom trávil v tesnej blízkosti bájnei Kolchidy – najskôr v Gallipoli a neskôr v Burse. Je zaujímavé, že samotné stanovy rádu Zlatého rúna sa pritom na rozdiel od dobových kronikárov o antických podnetoch voľby insígnie rádu vôbec nezmiňujú. Samotnej insígnii zakladateľ na rozdiel od obrovského priestoru, ktorý poskytol detailným popisom rádových ceremoniálov paradoxne nevenoval takmer žiadnu pozornosť, význam rúna neobjasnil a opis samotnej insígnie je navyše dosť neurčitý.²⁶ Antický pôvod však čoskoro po založení rádu prestal vyhovovať. Na prvej rádovej kapitule, ktorá sa koncom novembra 1431 vo sviatok patróna rádu, Svätého Ondreja konala v Lilles, rádový kancelár a neverský biskup Jean Gerson protestoval proti pohanskému pôvodu insígnie a z jeho iniciatívy sa Jáson nahradil starozákonným Gedeónom. Voľba atribútu nie príliš populárneho svätca bola evidentne vynútená úsilím o kompromis medzi ideologicky vhodným odôvodnením podoby insígnie a úsilím o zachovanie nezmenenej podoby dovtedajších dvoch desiatok drahocenných a za veľké finančné náklady vyhotovených insígnií.²⁷ Aj keď sa fyzická podoba insígnie nezmenila, výrazne sa zmenil jej obsah. Antické rúno predstavovalo dôkaz vykonania aktívneho heroického skutku, ktorého realizácia sa všeobecne pokladala za nemožnosť a tento výklad bol veľmi blízky filozofii stredovekého rytierstva.²⁸ Je tiež možné, že zároveň predstavovala náznak možných ambícií burgundského vojvodu o zisk kráľovského titulu podobne ako ideový predobraz v podobe Jásona.²⁹ Napriek závažným dlhodobým rozporom burgundského vojvodu Jána Nebojácneho s francúzskym vojvodom Ľudovítom Orleánskym (mladším bratom choromyseľného kráľa Karola VI.), ktoré predchádzali vzniku rádu a podnietili vznik niekoľkých

²⁴ DE GRUBEN, F.: Les chapitres... c.d., s. 16.

²⁵ BAUM, W.: Cisař Zikmund (Kostnice, Hus a války proti Turkům). Praha 1996, s. 47-48.

²⁶ „... un colier d'or fait á nostre devise, est assavoir par pierres et façons de fusils touchans á pierres, dont partent Estimelles ardantes, et au bout d'icelluy Colier pendant la semblance d'ung Thoisson d'or...“ Ordonances et statuts de l'Ordre de la Thoisson d'Or, článok 3. Stanovy rádu publikované in: LEIBNITZ, G. G.: Mantissa codicis... c.d., s. 20.

²⁷ Insígniu rádu predstavovala masívna zlatá reťaz dlhá 118 cm, na ktorej bol zavesený klenot v podobe zlatého ovčieho rúna. Do doby zasadania kapitulného zhromaždenia rytierov rádu sa vyrobilo 25 kolán, za ktoré sa zaplatilo spolu 1080 livrov. Samotná kolana vodcu rádu navyše stála až 244 livrov. Zlatnícke účty publikovala DE GRUBEN, F.: Les chapitres... c.d., s. 118, 438.

²⁸ HUIZINGA, Johan: Jeseň stredoveku / Homo ludens. Tatran, Bratislava 1990, kapitoly Idea rytierstva (s. 43-48) a Rytierske rády a sľuby (s. 54-58).

²⁹ Jáson sa uchádzal o nárok na trón po svojom otcovi, ktorého bol neprávom zbavený.

osobných znamení a neskôr aj dvoch rytierskych rádo³⁰, ako aj dlhodobu nepriateľským protifrancúzskym postojom a priamemu spojenectvu burgundského vojvodu s Anglickom, však o podobnej motivácii zatiaľ nie sú relevantné dôkazy a uvedená možná interpretácia preto zostáva iba v rovine hypotéz. Oproti tomu starozákonné rúno, ktoré navyše nebolo ani zlaté, stratilo agresívny hrdinský podtón a predstavovalo „iba“ hmotný dôkaz Božej priazne a zvestovania Božej vôle, čiže sa presunulo do podoby nebeského znamenia.³¹ K definovaniu pôvodného inšpiračného zdroja insígnie sa v roku 1468 vrátil v poradí druhý rádom kancelár, biskup Guillaume Fillastre. Na kapitulnom zasadnutí v Brugách vyprovokoval dlhú diskusiu a oznámil, že v knihách našiel až šesť rún a o každom chcel napísať jednu celú knihu.³² Vojvoda Filip Dobrý sa však k Jásonovi vrátil ešte aj v roku 1445, kedy do Čierneho mora vyslal flotilu pod vedením Geoffreya de Thoisy s cieľom vykonať cestu po stopách Jásona a jeho argonautov.³³

Od 2. polovice 16. storočia sa začala používať modifikovaná insígnia rádu. Zlaté rúno už rytieri nemuseli každodenne nosiť na masívnej a dosť nepohodlnej kolane, ale na ľahkej hodvábnjej stuhe. Ozdobný záves, ktorý spájal figúrku rádu so stuhou na averznej strane niesol miniatúrny plastický výjav so Svätým Gedeonom. Je zaujímavé, že ani tentoraz sa neuplatnila akákoľvek reminiscencia na patróna rádu, Svätého Ondreja. Oproti tomu škótsky veľmi vznešený a veľmi starý rád Bodliaka z konca 15. storočia,³⁴ v ktorého pomenovaní sa použil iba heraldický motív, vo výtvarnom stvárnení insígnie použil kolanu zloženú z ohniviek kvetov bodliaka, na ktorej bola zavesená figúra apoštola svätého Ondreja, držiaceho ondrejský kríž. Stonky bodliakov boli pritom spojené takým spôsobom, aby vytvárali ondrejský kríž. Veľmi podobnú insígniu používal aj rovnomený ruský Rád Svätého Ondreja z roku 1698, v tomto prípade však už nešlo o rytierske združenie, ale o rýdzo panovnícke vyznamenanie.

Veľmi rezervovaný postoj voči svätcom vyjadrujú stanovy anglického rádu Svätého Juraja alebo Podväzku. Hoci samotné pomenovanie rádu nieslo väzbu na konkrétneho svätca a svätoturajský kríž ako aj postava svätého Juraja bojujúceho s drakom sa uplatnila v insígniách rádu, preambula iba lakonicky konštatuje, že rád Eduard III. založil „k pocte všemocného Boha, svätej Panne Márie a svätého mučeníka Juraja.“³⁵ V stanovách sa ďalej objavujú štandardné väzby na patróna rádu v súvislosti s dátumom a miestom konania kapitulného zasadania rytierov a existenciou zboru kanonikov v duchovnom sídle rádu.

³⁰ NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a spoločnosť ve středověku*. Praha 2003, s. 327-328.

³¹ *Knihy sudcov* 6, 37-40.

³² Zámer sa mu nepodarilo realizovať, na sklonku života napísal knihy iba o Jásonovi, Jakubovi a Gedeónovi. DE GRUBEN, F.: *Les chapitres...* c.d., s. 340.

³³ HOUSLEY, Norman: *The Crusaders Movement 1274 - 1700*. In: RILEY - SMITH, Jonathan: *The Oxford illustrated history of the Crusades*. Oxford University Press, New York 2001, s. 280.

³⁴ BURNETT, Charles - BENNETT, Helen: *The Green Mantle. A Celebration of the revival in 1687 of the Most Ancient and Most Noble Order of the Thistle*. Edinburgh 1987, s. 4. Rád bol obnovený v roku 1687.

³⁵ *Leges institutionis Nobilissimi Ordinis Garterii seu aurea Periscelidis ab Eduardo III. Angliae Rege factam in Windesore anno Regni 23*. Stanovy rádu publikované in: LEIBNITZ, G. G.: *Mantissa codicis...* c.d., s. 1-17.

Ešte pozoruhodnejší postoj voči svätcom možno pozorovať v prípade španielskeho rádu Šerpy z roku 1330. Hoci jeho zakladateľ, kastílsky a leónsky kráľ Alfonz XI. rád založil v intenciách štandardnej stredovekej laickej zbožnosti, samotný rád vo svojom pomenovaní neniesol žiadnu väzbu na žiadneho konkrétneho svätca a akékoľvek väzby na svätcov sa neobjavili v celom texte stanov. Nanachádzajú sa ani v preambule a panovník viac pozornosti než nebeským patrónom či duchovnému sídlu rádu venoval problematike rytierskych turnajov a regulácii vzájomných vzťahov jednotlivých členov rádu. Paradoxne potom vyznieva fakt, že Alfonz pre prijatie do rádu vyžadoval absolvovanie osobitného rytierskeho pasovania a na pasovanie seba samého využil práve osobu apoštola Svätého Jakuba zvaného Väčšieho. V predvečer založenia rádu Alfonz vykonal púť do Compostely, odobral sa ku hrobke svätca, kde strávil noc v modlitbách. Jeho zbrane a zbroj ležali na oltári. Ráno sa obliekol do brnenia, meč upevnil do ruky sochy Svätého Jakuba neďaleko oltára a natočil sa takým spôsobom, aby sa meč dotýkal jeho pleca. Potom, ako s pomocou svätca sám seba pasoval za rytiera, vrátil sa do Burgosu a v tamojšej katedrále pasoval členov svojho novozaloženého rádu.³⁶

Veľmi silnú väzbu na osobu svätca možno pozorovať v prípade francúzskeho rádu Svätého Michala. V roku 1469 ho francúzsky kráľ Ľudovít XI. založil ako politickú protiváhu burgundského rádu Zlatého rúna a veľmi úzko ho asocioval nielen s osobou svätého patróna, ale aj s benediktínskym opátstvom na Hore Svätého Michala (Mont Saint - Michel).³⁷ Už preambula stanov odôvodnila založenie rádu poctou Stvoriteľovi, Panne Márii a Svätému Michalovi. Ochranu opátstva svätcem opätovne pripomínal aj článok 19 stanov, v ktorom panovník nariadil povinné konanie bohoslužieb a všetkých ostatných duchovných obradov rytierov výlučne v tamojšom kostole, v ktorom sa nachádzali lavice s erbami rytierov. Duchovné väzby rádu posilnil článok 21, podľa ktorého sa kancelárom rádu mohla stať iba duchovná osoba vo funkcii arcibiskupa alebo biskupa, ktorý zároveň musel byť doktorom teológie. Všetky spoločné aktivity rytierov sa mali konať v deň sviatku Svätého Michala a jedným z ceremoniárov rádu bol aj rádivý herold s menom Mont Saint - Michel. Doplnok stanov z roku 1476 navyše vytvoril samostatnú funkciu rádivého preláta a vlastný zbor kanonikov, vikárov a klerikov.³⁸ Väzbu na opátstvo a na patróna umocňuje aj zdanlivo nesúvisiace heslo rádu, ktoré poukazuje na strach z oceánu.³⁹ Dešifrovať sa dá s pomocou legendy, podľa ktorej sa oceán pri Mont Saint - Michel rozostupoval dvakrát denne a tak uvoľňoval ľuďom cestu. Raz však voda neočakávane zaliala dav, ktorý sa rozutekal a vo vode zostala iba jedna tehotná žena. Pred utopením ju zachránil Svätý Michal a ona na širom mori porodila syna, dala mu napíť a keď sa more rozostúpilo

³⁶ BOULTON, D'A. J. D.: The Monarchical Orders... c.d., s. 53-54.

³⁷ Založenie samotného opátstva je veľmi tesne spojené s osobou svätca. Archanjel sa v roku 708 zjavil Aubertovi, biskupovi z Avranches, a prikázal mu na skaliskách v mori postaviť svätyňu, v ktorej by mohol prebývať. Zjavenie biskup písomne zaznamenal. Francúzsky preklad biskupovho textu pozri in: *Revelatio ecclesiae Sancti Michaeli in periculo maris*. <http://abbayedumont-saintmichel.cef.fr/revelatio.php> (12.1.2006)

³⁸ Statuts de l'Ordre de Saint Michel. Text stanov publikovaný in: DE SAINT - ANGE, G.: *Code des Ordres de Chevalerie du Royaume*. b. m. v., 1979, s. 92-136, doplnok z roku 1476 na stranách 136-150.

³⁹ "IMMENSE TREMOR OCEANI".

po druhýkrát, s pomocou svätca sa šťastne aj s dieťaťom vrátila na breh.⁴⁰

Rád svätého Michala, podobne ako iné rády, svoj blízky vzťah voči svätcom v úlohách patrónov rádov demonštroval aj prostredníctvom výzdoby rádových stanov. Tieto mali knižnú podobu a povinne ich obdržal každý rytier príslušného rádu. V stanovách rádu z obdobia rokov 1493 - 1494 sa nachádza scéna zobrazujúca Svätého Michala bojujúceho s drakom. Ide o štandardný výjav s výnimkou jediného detailu. Svätec drží v ľavej ruke štít s erbom francúzskeho kráľovstva, okolo ktorého je ovinutá kolana rádu Svätého Michala.⁴¹ V rovnakom kódexe sa nachádza aj miniatúra zobrazujúca kráľa Karola VIII. s kolanou rádu zavesenou okolo krku, ktorému sa zjavil Svätý Michal.⁴² Oproti tomu iný exemplár stanov rádu, vyhotovený v roku 1469, zobrazuje v jedinej miniatúre svojho svätého patróna až trikrát. Ústredným námetom knižnej maľby je zobrazenie panovníka a rytierov rádu počas zasadania rádovej kapituly. Svätý Michal zabíjajúci draka sa pritom nenachádza iba v pozadí na stene sály, ale jeho postava odená v brnení a s mečom v ruke sa objavuje aj vo funkcii nosiča insígnií rádu. Do tretice je svätec vyobrazený v strede kolany.⁴³

Erbová kniha rytierov Svätého Juraja alebo Podväzku z rokov 1430 - 1440 v jednej z početných ilustrácií zobrazuje erbového kráľa rádu, čiže herolda Williauma Brugesu, kľáčiaceho pre patrónom rádu, svätým Jurajom.⁴⁴ Iná ilustrácia, tentoraz z knihy romancí z obdobia okolo roku 1445 zobrazuje kapitulné zhromaždenie rytierov rovnakého rádu. Rytieri v rádovej kaplnke kľáčia pred oltárom, na ktorom je postavený Svätý Juraj, zabíjajúci draka.⁴⁵

Na veľmi intímny vzťah voči svätcovi v úlohe patróna rytierskeho rádu poukazuje napríklad aj miniatúra z Bedfordskej knihy hodiniek z rokov 1414 - 1423. Na miniatúre je zobrazený vojvoda Ján z Lancasteru a neskorší vojvoda z Bedfordu, ktorý bol rytierom rádu Podväzku od roku 1400.⁴⁶ Miniatúra zobrazuje vojvodu, ako kľáči pred svätým Jurajom. Svätec je pritom celkom netradične oblečený v plášti rytierov rádu svätého Juraja alebo Podväzku a pod ľavým kolenom má pripnutú textilnú insígniu v podobe podväzku.⁴⁷ Samotný vojvoda je pritom oblečený v bežnom odeve, ktorý nemá nič spoločné s rádom.

Na rozdiel od laických rytierskych rádov, ktoré svoj pomer voči svätcom demonštrovali viac verbálne než prostredníctvom výberu insígnií, vyznamenania vo forme panovníckych (dynastických) a záslužných radov, ktoré sa zakladali od prelomu 17. a 18. storočia, sa ocitli v celkom opačnej pozícii.

Prvé náznaky uplatňovania prvku zásluhovosti sa u pritom laických rytierskych

⁴⁰ VORAGINE de, Jakub: *Legenda aurea*. Vyšehrad Praha 1998, s. 272. Miniatúra z kódexu MIÉ-LIOT, J.: *Vie et miracles de Nostre - Dame však* v úlohe záchrancu novorodičky zobrazuje Pannu Máriu. Bibliothèque nationale de Paris, département de Manuscrits, Français 9199, fol. 37v.

⁴¹ *Statuts de l'Ordre de Saint Michel*. Bibliothèque nationale de France, Paris, département de manuscrits, Français 14343, fol. 6.

⁴² *Tamže*, fol. 3.

⁴³ *Status de l'Ordre de Saint Michel*. *Tamže*, Français 19819, fol. 1.

⁴⁴ *Pictorial role of Arms of the Order of the Garter*. The British Library, Stowe 594, fol. 5v.

⁴⁵ *Shrewsbury Talbot Book of Romances*. The British Library, Royal 15E.VI., fol. 439.

⁴⁶ SHAW, W.A.: *The Knight of England. A Complete Record from the Earliest Time to the Present Day of the Knights of all the Orders of Chivalry in England, Scotland and Ireland and of Knights Bachelors*. Lord Chamberlain's Office, St. James Palace 1906, reprint Baltimore 1971.

⁴⁷ *Bedford Hours*. The British Library, Add 18850, fol. 256v.

rádov objavovali už od 14. storočia a veľmi výrazné sú predovšetkým o neapolského rádu Lode z roku 1381, francúzskeho rádu Sokola zo 14. storočia, rakúskeho rádu Poslušnosti alebo Bieleho orla z roku 1433, alebo u uhorského Dračieho rádu z roku 1408. Za významné vyznamenanie sa pritom považovalo už samotné udelenie alebo prepožičanie insígnií, pretože ich mohlo získať doslova nepatrné percento šľachty.

Významnú rolu v procese vzniku vyznamenaní zohral predovšetkým už spomínaný rad Svätého Michala. Jeho zakladateľ, Ľudovít XI., neobľuboval žiadne rytierske ceremoniály a potom, ako smrťou jeho brata, vojvodu z Berry (neskôr z Guyenne) zanikol dôvod na udržiavanie rádu, rád začal stagnovať. Pretože sa nevykonávali žiadne aktivity súvisiace s rytierskym združením, insígnie rádu sa dostali do polohy vyznamenania a prepožičiavali sa vo veľkom počte. Aj kvôli strate prestíže rádu Svätého Michala francúzsky kráľ Henrich III. v roku 1578 založil rád Svätého Ducha. Hoci pôvodne zamýšľal zriadiť elitnú rytiersku spoločnosť, rád bol v skutočnosti vyznamenaním v intenciách svojho predchodcu s tým rozdielom, že jeho insígnie sa prepožičiavali iba obmedzenému počtu príslušníkov najvyššej aristokracie. Práve rad Svätého Ducha sa stal nielen predobrazom francúzskeho Radu Svätého Ľudovíta z roku 1693, ktorý bol najstarším záslužným radom vôbec, ale aj bezprostredným predchodcom všetkých moderných vyznamenaní, ktoré ho imitovali prakticky až do zriadenia rádu Čestnej légie v roku 1802. Veľké množstvo novo vznikajúcich vyznamenaní pritom do svojho oficiálneho pomenovania zaradilo meno konkrétneho svätca a základ ich insígnie predstavoval osemhrotý kríž so stredovým medailónom, v ktorom sa už menej často nachádzalo vyobrazenie svätca.⁴⁸ Ojedinele však existovali aj vyznamenania, ktorých pomenovanie síce nesúviselo so žiadnym svätcom, ale napriek tomu sa postava svätca ocitla zobrazená v stredovom medailóne.⁴⁹ Nové vyznamenania už neboli

⁴⁸ Napríklad bavorský Záslužný Rad Svätého Michala z roku 1837 a dámsky Rad Svätej Anny z roku 1777, bulharský Rad Svätého Cyrila a Metoda z roku 1909 a Rad Svätého Alexandra z roku 1881, falcký dámsky Rad Svätej Alžbety (založený v roku 1766, obnovený v Bavorsku roku 1873), hannoverský Rad Svätého Juraja z roku 1839, neapolský Rad Svätého Januária z roku 1738, Rad Svätého Ferdinanda za zásluhy z roku 1800 a Rad Svätého Juraja a zjednotenia z roku 1808, mexický dámsky Rad Svätého Karola z roku 1865, monacký Rad Svätého Karola z roku 1858, nórsky Rad Svätého Olafa z roku 1847, portugalský dámsky Rad Svätej Izabely z roku 1801, uhorský Rad Svätého Štefana z roku 1764, ruský Rad Svätého Ondreja z roku 1698, dámsky Rad Svätej Kataríny z roku 1711, Rad Svätej Anny (založený vojvodom z Holstein - Gottorpu v roku 1735, ruský rad od roku 1796), Rad Svätého Juraja z roku 1769, Rad Svätého Vladimíra z roku 1782 Rad Svätého Stanislava (od roku 1765 poľský, po roku 1815 ruský rad) a dámsky Rad Svätej Ofgy z roku 1914, grécky Rad Spasiteľa z roku 1834, gruzínsky Rad Svätej Tamary z roku 1918, san marinský Rad Svätého Marinusa z roku 1859, saský Vojenský Rad Svätého Henricha z roku 1736, srbský Rad Svätého Lazara z roku 1882 a Rad Svätého Sávu z rovnakého roku, španielsky Vojenský Rad Svätého Ferdinanda z roku 1811, Vojenský rad Svätého Hermenegilda z roku 1814, švédsky Rad Serafimov z roku 1748, toskánsky Rad Svätého Jozefa z roku 1807, vatikánsky Rad Svätého Gregora Veľkého z roku 1831, Rad Svätého Silvestra z roku 1905 a Rad Svätého Cyrila a Metoda z roku 1906, írsky Rad Svätého Patrika z roku 1783, anglický Rad Svätého Michala a Juraja z roku 1818. Z uvedených troch desiatok vyznamenaní mali vo svojej insígnii zobrazeného svätca iba dve tretiny radov. Zaujímavé je, že napríklad ruský rád Svätého Juraja diferencoval podobu insígnie podľa vierovyznania recipienta. V prípade, ak sa rad prepožičal nekresťanovi, postavu svätca v stredovom medailóne nahradil cársky orol.

⁴⁹ Ide predovšetkým o španielske vyznamenania - napríklad Rad Karola III. z roku 1771 alebo Rad Márie Lujzy z roku 1792.

rytierskymi združeniami, ale iba inštitútmi pre poskytovanie formálnych pôct. Napriek tomu však od svojich predchodcov prevzali početné efektné, hoci archaické a nefunkčné relikty, ako bol napríklad ceremoniálny odev, pasovanie za rytiera, sviatok v deň patróna, vyznamenania, alebo duchovné sídlo.

Niektoré vyznamenania mali svoje sviatky a duchovné sídla určené ešte aj koncom 19. storočia. Tak napríklad nová zákonná úprava postavenia ruských vyznamenaní z roku 1892 potvrdila, že ruské záslužné vyznamenania - Rad Svätého Ondreja, Rad Alexandra Nevského a Rad Svätej Kataríny - majú svoje sviatky v deň sviatku svojich rovnomených nebeských patrónov a v tento deň sa konala slávnostná bohoslužba za účasti nositeľov vyznamenaní v príslušných kaplnkách patriarcha jednotlivým vyznamenaniam, ktoré sa nachádzali v rôznych kostoloch v Petrohrade. Slávnostné zhromaždenie nositeľov insígnií Radu Svätého Ondreja sa konalo v kostole Všetkých svätých na Vasilievskom ostrove, Rad Svätého Alexandra Nevského slávil svoj sviatok vo vlastnej kaplnke v Alexandrovsko - Nevskom kláštore a dámsky Rad Svätej Kataríny slávil svoj sviatok v kostole Svätej Kataríny. Obečný ústup od týchto reliktov laických rytierskych rádov možno pozorovať po skončení 1. svetovej vojny, kedy došlo k zániku viacerých monarchií. Pri výbere svojho pomenovania sa nové republikánske vyznamenania tiež častejšie než v minulosti odklňali od spojenia so svätcami.⁵⁰

Rytierske tradície a tradičné väzby na nebeských patrónov sú však dodnes živé v súkromných vyznamenaníach bývalých panovníckych rodov⁵¹ ako aj vo vyznamenaníach niektorých európskych monarchií. Za všetky môžeme uviesť britské vyznamenania. Svoje kaplnky majú nielen bývalé laické rytierske rády Svätého Juraja alebo Podväzku a rád Bodliaka, ktoré sú dnes v pozícii vyznamenania definovaného ako osobný dar panovníka, ale aj štandardné štátne záslužné rady. Rad Kúpeľa z roku 1725 má svoje duchovné sídlo v kaplnke kráľa Henricha VII. vo Westminsterском opátstve, Rad Svätého Michala a Juraja z roku 1818 rovnako ako aj Rad Britského impéria z roku 1917 majú svoje vlastné kaplnky v londýnskej katedrále Svätého Pavla.⁵² Rytierskymi rituálmi, oblečením a každoročným slávnostným zasadáním nositeľov insígnií vo svojich duchovných sídlach tak zostávajú stále aktuálnou pripomienkou svojich stredovekých predchodcov, laických rytierskych rádov.

PhDr. Igor Graus; Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, Komenského ulica č. 26, 974 01 Banská Bystrica (soka_bb@isternet.sk)

⁵⁰ Spomedzi rádov, založených v období od roku 1918 do konca druhej svetovej vojny bol podľa svätcov pomenovaný grécky Rad Svätého Juraja a Konštantína z roku 1936 a Rad Svätej Oľgy a Sofie z rovnakého roku, rumunský Rad Svätého Juraja z roku 1940, san marinský Rad Svätej Agáty z roku 1923 a španielsky Rad Svätého Rajmunda z Peñafortu z roku 1944.

⁵¹ Napríklad savojský Rad Zvestovania z roku 1518 (pôvodne rád Náhrdelníka z roku 1360), ktorý bol od roku 1946 dynastickým vyznamenaním savojskej dynastie v exile, ešte aj vo svojich stanoách z roku 1985 stanovil sviatok vyznamenania a kapitulné zhromaždenie všetkých nositeľov insígnií. „Amendment to the Statutes of the Supreme Order of the Most Holy Annunciation.“ (Transl. Louis A. M. Mendola, 1992) Caltrap's corner, <http://caltrap.bbsnet.com/amendmen.htm> (16.1.1998)

⁵² Hoci sa v prípade Radu Kúpeľa staré rytierske obrady, spočívajúce v rituálnom očistnom kúpeli a bdení pred oltárom s vystavenými zbraňami prestali používať už za vlády Karola II., k ich oficiálnemu zrušeniu došlo až v roku 1815. BERRE, de la I.: *The Queen's Orders of Chivalry*. Spring Books, London 1964, s. 121, 143, 158-159.

Zusammenfassung

Zu den Aufgaben und der Stellung der Heiligen in weltlichen Ritterorden und in den Auszeichnungen

Igor Graus

Die weltlichen Ritterorden, welche seit der Mitte des 14. Jahrhunderts entstanden, waren vor allem politische Vereinigungen und Instrumente der Integration des Adels auf eine Art von exklusiven politischen Klubs mit einer deutlich limitierter Mitgliederanzahl, die miteinander durch verbindliche schriftliche Regel und gemeinsamen Eid verbunden waren. Obwohl in den Orden auch ein Kultus einer Laienfrömmigkeit zum Ausdruck kam, waren ihre religiöse Bindungen viel kleiner und weniger deutlich, als es bei geistlichen Ritterorden der Fall war. Die Studie analysiert ausführlich die Aufgaben und die Stellung der Heiligen in weltlichen Ritterorden im Zusammenhang mit offiziellen Benennungen einzelner Rittergesellschaften und erforscht die Bindungen an die Heiligen in den Satzungen einzelner Orden.

Die Persönlichkeit eines konkreten Heiligen (oder mehrerer Heiligen) wurde zum himmlischen Patron des Ordens. Aber die Insignien einzelner Orden enthalten fast gar keine Weisungen sowohl an konkrete Heiligen, als auch an geistige Sphäre im allgemeinen. Die Zeichen des Kreuzes erscheinen in den Insignien des aragonschen Orden des heiligen Georg vom Jahre 1371, des englischen Ritterordens des heiligen Georgs oder des Hosenbandordens vom Jahre 1349 oder des ungarischen Drachenordens vom Jahre 1408 nur ganz vereinzelt. Eine formale Christianisation von Insignien einzelner Orden erscheint erst seit der Mitte des 15. Jahrhunderts. Aus bedeutenden Orden, welche am Ende des 16. Jahrhunderts aktiv waren, berührte die erwähnte Insignienänderung nur den ursprünglich burgundischen Orden vom Goldenen Vlies nicht. Aber seine Insignien sind nicht entwichen dem Prozess der Christianisation auf einer Ebene der Ideen.

Die Studie weiter analysiert ausführlich die Beziehung des französischen Orden des heiligen Michaels vom Jahre 1469 zu seinem himmlischen Patron und die Arten seiner visuellen Präsentation in Satzungen des Ordens.

Zum Unterschied zu den weltlichen Ritterorden, welche ihr Verhältnis zu den Heiligen mehr verbal als vermittels einer Auswahl von Insignien demonstrierten, die Auszeichnungen in der Form von Hausorden und Verdienstorden, welche seit der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts gegründet wurden, befinden sich in ganz umgekehrter Position. Eine grosse Menge neuentstehenden Auszeichnungen hat in ihre offizielle Benennung den Namen eines konkreten Heiligen eingereiht und den Grund der Insignie stellte das Kreuz mit einem Mittelmedailon, in welchem sich seltener Bildnis des Heiligen befindet, dar. Neue Auszeichnungen waren keine ritterliche Vereinigungen mehr, sondern nur Institute für Erteilung formaler Würdigungen. Trotzdem übernahmen sie von ihren Vorgängern zahlreiche effektvolle, wenn auch archaische und funktionslose Relikte, wie zum Beispiel zeremonielle Kleidung, Ritterschlag, Festtag des Patrons der Auszeichnung, oder den geistlichen Sitz.

Die ritterlichen Traditionen und die traditionellen Bindungen an himmlische Patronen sind aber bis heute lebendig sowohl in Privatauszeichnungen ehemaliger Herrscher-Geschlechtern, als auch in den Auszeichnungen einiger europäischer Monarchien.